

האם קרא שוקירי 'לזרוק את היהודים לים'?

משה שמש

א

אחמד אל-שוקירי¹ הקים את אש"ף ביוני 1964 בתום כינוס המועצה הלאומית הפלסטינית הראשונה שנערך בירושלים המזרחית. הקמת הארגון היתה שיא הקריירה הפוליטית שלו. הוא כיהן כראש אש"ף עד 24 בדצמבר 1967, המועד שנאלץ להתפטר בו בשל הביקורת החריפה שנמתחה עליו על האופן שניהל את אש"ף, ובעקבות עלייתם של ארגוני הפדאיון, ובראשם פת"ח, בינואר 1965, לזירה הערבית והפלסטינית, והתחזקות מעמדם בעקבות תבוסת צבאות ערב במלחמת ששת הימים.²

שוקירי נודע בכשרונו הרטורי ובהתקפותיו חסרות-הרסן על ישראל בפורומים בין-לאומיים, ערביים ופלסטיניים. לשפל מעמדו הגיע שוקירי אחרי מלחמת ששת הימים,

1. אחמד אל-שוקירי נולד ב-1908 בתבנין שבדרום לבנון, אך את מרבית שנות נעוריו בילה בעיר עכו. אביו אסעד אל-שוקירי נמנה עם נכבדי ארץ-ישראל בתקופה העות'מנית ואחר-כך בתקופת המנדט. את לימודיו התיכוניים עשה שוקירי בבית-הספר 'צהיון' בירושלים. ב-1933 הוסמך כעורך-דין בקולג' למשפטים בירושלים. בעקבות אביו פעל בשורות מתנגדי המופתי והודהה עם מפלגת אל-אסתקלאל. בסוף מלחמת העולם השנייה עבר לפעילות פוליטית לצדו של מוסא אל-עלמי שהיה מקורב למופתי אמין אל-חוסני. בחודשים יולי-נובמבר 1945 יצא בשליחותו של עלמי לפתיחת משרד הסברה ערבי בווינגטון. בראשית 1946 התמנה לראש המשרד הערבי בירושלים. ב-1950 הצטרף לסגל משרד החוץ הסורי ונשלח לכהן כנציג סוריה באו"ם. ב-1951 נתמנה גם לסגן מזכ"ל הליגה הערבית. ב-1957 סיים את תפקידו 'הסורי' ועבר לכהן כנציג סעודיה באו"ם. באוגוסט 1963 סולק מתפקידו משום שסירב למלא אחר הוראות ממשלת סעודיה. בספטמבר 1963 נתמנה לנציג פלסטין בליגה הערבית לאחר מותו של אחמד חלמי, קודמו בתפקיד זה. פרטים ביוגרפיים על שוקירי ראו: אריה בועז, 'ביוגרפיה פוליטית של אחמד אל-שוקירי', עבודת גמר לקראת תואר מוסמך, אוניברסיטת תל-אביב 1987.

2. הפסגה הערבית הראשונה (ינואר 1964) הטילה על שוקירי, נציג פלסטין בליגה הערבית, 'להמשיך במגעיו עם הממשלות הערביות החברות [בליגה הערבית] ועם העם הפלסטיני במגמה להקים את היסודות הנכונים לארגון העם הפלסטיני, וכדי לאפשר לו למלא את תפקידו בשחרור מולדתו ובהגדרתו העצמית'. על פעילותו להקמתו ולניהולו של אש"ף ועל ירידת מעמדו לפני מלחמת ששת הימים ואחריה, עד להתפטרותו ראו: Moshe Shemesh, *The Palestinian Entity 1959-1974: Arab Politics and the PLO* (2nd revised edition), London 1996

האם קרא שוקירי 'לזרוק את היהודים לים'?

כאשר האשימוהו בעולם הערבי שהוא אחת הסיבות לתבוסה הערבית, משום שהצהרותיו הקיצוניות נגד ישראל לפני המלחמה תרמו לנטיית דעת הקהל העולמית לטובת ישראל. במידה מסוימת נהיה שוקירי שער לעזאזל של התבוסה הערבית במלחמה, במיוחד על-ידי אויביו ומתנגדיו.

וכך כתב סעד ג'ומעה, שהיה ראש ממשלת ירדן בעת מלחמת ששת הימים:

דעתי על שוקירי - באורח אוביקטיבי - היא כי הוא אחת הסיבות הישירות לשואה [התבוסה הערבית במלחמת ששת הימים]. ניתן לו תואר וסמל למען ימלא תפקיד תפור בשבילו בשואת העולם הערבי ובסכסוכים הערביים, ולמרבה הצער מילא תפקיד זה בזריוות ובמומחיות. כאשר עמדו האומה הערבית והמנהיגים הערבים בפני העובדות המרות, לאחר מערכת ההשפלה והקלון [...] כאשר נפתחה תקופה חדשה [...] - לא היה עוד לשוקירי מקום, והוא נעלם מן הבמה. יש מי שדומה לתוף - כאשר אתה מכה בו, הריהו מעלה שאון והמולה מחמת ריקנותו.³

אחרי מלחמת ששת הימים התפרסם שוקירי בגלל ההצהרה שהשמיע ערב המלחמה, שממנה יכלה להשתמע קריאה 'לזרוק את היהודים לים'. מדברי שוקירי עולה כי ההסברה הישראלית ניצלה הצהרה זו במסעה להצביע על הכוונות התוקפניות של הערבים כלפי ישראל ועל האיום שנשקף לקיומה, כדי להצדיק את טענתה בזירה הבין-לאומית שהיא יצאה למלחמת הגנה או למלחמת אינ-בִּרְה.

הטענה שערב המלחמה קרא שוקירי לזרוק את היהודים לים נקלטה לא רק במערב, אפילו גורמים ערביים ופלסטיניים אימצו אותה ואף ניצלוה נגדו. לא זו בלבד אלא שבעקבות ה'אישור' שנתנו הערבים לטענה זו, התייחסו לכך גם חוקרים במערב והציגוה כהצהרה שנתן שוקירי ערב המלחמה. מרק טסלר כתב:

אחמד שוקירי, איש ארגון השחרור הפלסטיני, טבע ביטוי מפורסם כאשר קבע שהערבים יזרקו את היהודים לים.⁴

הלנה קובאן כותבת בסוגיה זו:

באשר לשוקירי, בשנים האחרונות זכרו אותו, אפילו פלסטינים רבים, כ'איש שבעטיו דבק בפלסטינים שם רע, משום שאיים לזרוק את היהודים לים'. הוא עצמו הכחיש תמיד נחרצות שאכן אמר דברים אלו ערב מלחמת 1967. אבל מבחינות רבות, הדבר המשמעותי ביותר הוא שכך זכרו אותו בסביבתו (constituency).⁵

3. סעד ג'ומעה, 'הקנוניה והמערכה הגורלית', בתוך: אפרים קם (עורך), חוסין פותח במלחמה: מלחמת ששת הימים בעיני הירדנים, תל-אביב 1974, עמ' 285.

4. Mark Tessler, *A History of the Israeli-Palestinian Conflict*, Bloomington and Indianapolis 1994, p. 393

5. Helena Cobban, *The Palestinian Liberation Organization: People, Power and Politics*, London 1984, p. 31

החוקר הירדני סמיר מוטאווי (Samir A. Mutawi) גם הוא כותב:

החלטתו של נאצר לסגור את המצרים [מצרי טיראן, 22 במאי 1967] והכרזתו הלוחמנית של שוקירי - שהגיעה השעה לחסל את מדינת ישראל ושהערבים יזרקו את היהודים לים - עוררו אי־שביעות־רצון (alienated) כה רבה בדעת הקהל העולמית, עד שהיא היתה מוכנה לראות בחיוב פעילות צבאית של ישראל.⁶

לעומת זאת, רנדולף ס' צ'רצ'יל ווינסטון ס' צ'רצ'יל מדגישים בספרם, שפורסם זמן קצר לאחר המלחמה, את דבריו על השמדת היהודים שיישארו בחיים לאחר המלחמה, ללא ההקשר של זריקתם לים:

בינתיים, בעמאן, אמר אחמד שוקירי, ראש אש"ף, ש"ייתכן ואפילו סביר מאוד" שצבאו, צבא השחרור הפלסטיני, הוא שיירה את הירייה הראשונה. אם יכבשו הערבים את ישראל, אמר, הם יסייעו ליהודים שיישארו בחיים לשוב לארצות מוצאם, אבל להערכתו איש מהם לא יישאר בחיים.⁷

לאחר המלחמה ניסה שוקירי בכל מאודו להזים את ההאשמות האלה, אך ללא הצלחה. העובדה שבאותה הצהרה דיבר במפורש על השמדת יהודים חיזקה את אמינותה של הטענה שהוא קרא לזרוק את היהודים לים. שוקירי טען ש"זהו אחד השקרים הגדולים שהפיצה התעמולה הציונית".⁸ סוגיה זו הפכה לטראומה, שרדפה אותו עד יום מותו. שפיק אל־חות, נציג אש"ף בביירות באותם ימים, שהתלווה לשוקירי לפסגה הערבית שהתקיימה בח'רטום (11.9.1967-29.8), כתב על עניין זה בספר זכרונותיו. לאחר שציטט את נאום שוקירי בפסגה, כתב:

לאחר שסיים שוקירי את דבריו היתה האווירה בפסגה מתוחה. אילו לא ננעלה הישיבה מיד לאחר הנאום, יותר מאחראי ערבי אחד היה מתנפל על שוקירי, ומסיבות שונות

6. Samir A. Mutawi, *Jordan in the 1967 War*, London 1987, p. 99. ראיות לציון עוד שתי התייחסויות ברוח זו, הפעם של המלך חוסיין. בספר של חוסיין 'מלחמתי בישראל', כפי שסופר לעיתונאים הצרפתים ויק ואנס ופייר לאואר, אומר חוסיין: 'שוקירי עזב את עמאן בשבת, 3 ביוני [1967], בעודו לובש את מדיו בסגנון מאו. הוא נסע לירושלים כדי לערוך מסיבת עיתונאים, ובה הכריז אחת מאותן הכרזות ארסיות, שהועילו כליכך לתעמולה הישראלית'. באחת ההערות הוסיפו המחברים פרטים על שוקירי, ובין השאר כתבו: 'מעל בימת האו"ם [בהיותו נציג סעודיה באו"ם] השמיע את האיום על "השליכת היהודים לים", משפט שעורר במידה רבה את דעת־הקהל העולמית המתונה נגד הערבים'. תרגום עברי של מרבית הספר ראו: א' קם (עורך), חוסיין פותח במלחמה. הציטוטים בעמ' 29, 90. בספר נוסף של חוסיין, גם הוא במתכונת ספרם של ואנס ולאואר, שחות של ג'ים פרידמן עם המלך חוסיין, שיצא לאור בצרפתית ב־1975 (*Hussein, King of Jordan, Hussein de Jordanie: ma "guerre" avec*) 1975. תרגום עברי *(Israel, Paris 1968)*, השמיע חוסיין שוב את הדברים שאמר לשני העיתונאים הצרפתים. תרגום עברי של ספר זה ראו: המלך חוסיין, מְהִמְתִּי כְּמֶלֶךְ, עמאן 1978. הציטוט בעמ' 217.

7. Randolph S. Churchill and Winston S. Churchill, *The Six Day War*, London 1967, p. 52.

8. שוקירי במסיבת עיתונאים בקהיר, רדיו אש"ף, 25.11.1967.

האם קרא שוקירי 'לזרוק את היהודים לים'?

מטיל עליו, שלא בצדק, את האחריות לתבוסה כולה. החוגים העוינים לו נהגו לשוב ולהזכיר יום אחר יום את ה'שקר' על דבריו של שוקירי בדבר נחישותו של אש"ף 'לזרוק את היהודים לים!!'.

חות מצטט את דברי שוקירי במהלך הדיונים ובתגובה לדבריהם של נאצר ושל חוסין, לאמור:

הפתרון המדיני הוא דבר אחד, והפנייה לעולם היא דבר אחר. באשר לפנייה [לעולם], הרי נוכל לדון בנושא מן ההיבט התעמולתי שלו. ואני יודע ערכה של תעמולה. הרי מנגנוני האויב סילפו הצהרה שלי בירושלים בעניין זריקת היהודים לים. כמו כן סילפה ישראל את הצהרותיכם. לצערי, נראה לי שהפכנו להיות קורבן וטרף לתעמולה הישראלית.¹⁰

ב

מקורה של האשמה זו כלפי שוקירי בהצהרה שמסר במסיבת עיתונאים שערך בירושלים המזרחית ב-2 ביוני 1967, לאחר שבא לעמאן מקהיר במטוסו של חוסין (חוסין יצא לקהיר ב-30.5.1967 וחזר באותו יום). לפי אל-יום הלבנוני מ-3 ביוני 1967, שוקירי נשאל במסיבת העיתונאים מה יקרה לתושבי ישראל אם ינצחו הערבים במלחמה, והוא השיב: 'נפעל לסייע להם ולהקל את יציאתם [של היהודים] בדרך הים למדינות שבאו מהן [לישראל]'. לשאלה מה יעלה בגורל אלה שנולדו בישראל, השיב: 'כל מי שישאר בחיים ישאר בפלסטין, אבל להערכתי איש מהם לא ישאר בחיים'.¹¹

דברים אלו של שוקירי לא עוררו תגובות בעת פרסומם, גם לא תגובות של ישראל. הם לא שודרו בתחנות השידור הערביות. גם רדיו אש"ף לא התייחס לכך, אף-על-פי שהודיע באותו יום, 2 ביוני 1967, על קיומה של מסיבת עיתונאים זו. אֶזְכוּר להצהרה זו מצאתי במאמר שפורסם בשבועון הצרפתי *L'Express* מ-5-11 ביוני 1967 ובו דיווח של כתבי העיתון על המצב במזרח התיכון. בין השאר נמסרו מפי כתב השבועון בעמאן פרטים על שוקירי, וכשרונו להלהיב את ההמונים. הכתב מצטט את הצהרתו של שוקירי, ולפיה 'במקרה של סכסוך [עימות], למעשה לא ייוותרו יהודים בחיים'.¹²

רק לאחר המלחמה, כאשר יצאה ישראל במסע הסברה שבמוקדו העמדה הערבית העוינת לישראל לפני המלחמה היא ניצלה הצהרה זו של שוקירי. את דבריו, שפורסמו בעיתון

9. שפיק אל-חות, עֶשְׂרוֹן עֶאמֵן פִּי מְנֻמַּת אֶל-תַּחְרִיר אֶל-פִּלִּסְטִינִיָּה, 1964-1984, בִּירוֹת 1986, עֵמ' 148.

10. שם, עמ' 155-156.

11. ראו גם: בועז (לעיל הערה 1), עמ' 143.

12. 'Mourir pour Akaba', *L'Express*, 5-11 Juine 1967, p. 15. 'Ahmed Choukeiri declare: "En cas de conflit, il ne resterait pratiquement pas de survivants Juifs"'

הלבנוני, פירשה ההסברה הישראלית, ובעקבותיה כלי התקשורת המערביים, כקריאה מפורשת לזרוק את היהודים לים. כך גם פירשו אותה חוגים ערביים, וכאמור השתמשו בה לנגח את שוקירי אחרי מלחמת ששת הימים בטענה שהצהרה זו סייעה לניצחון הישראלי בכך שזיכתה אותה בתמיכה בין-לאומית.

ראש ממשלת ירדן בתקופת המלחמה, סעד ג'ומעה, שלא הסתיר את עוינותו לשוקירי, מתייחס בזכרונותיו לשובו של שוקירי לירדן במטוסו של חוסין ומוסיף:

באותו יום [2 ביוני 1967], עם יציאתו מהמסגד [בירושלים] ביום שישי, ערך [שוקירי] מסיבת עיתונאים. בהודמנות זו השמיע את דבריו המפורסמים שישראל ניצלה באורח כה מכוער: 'אנו נהרוס את ישראל על יושביה, ואת הנשארים - אם בכלל יישאר מישהו - הרי האוניות מוכנות להגלייתם'.

ג'ומעה מוסיף וכותב:

ד"ר עבדה עוז, המרצה באוניברסיטה הירדנית, סיפר לי כי ראה על מסך הטלוויזיה בלונדון את שוקירי בהשמיעו את דברי ההבל האלה. לאחר המלחמה נוכחנו לדעת כי פטפוטים אלו החרידו את עמי אירופה ואת העם האמריקני וגרמו לכך שכולם יודו עם ישראל, שאותה התכוון שוקירי להשמיד ולרצוח את נשיה וילדיה.¹³

הצהרתו של שוקירי ב-2 ביוני 1967 נוצלה עם גבור מתקפת מתנגדיו עליו בשבוע שקדם להתפטרותו. יושב-ראש התאחדות הסטודנטים הפלסטינים, מחמד צ'ביח, מסר במסיבת עיתונאים על דרישת ההתאחדות להתפטרותו של שוקירי (20.12.1967), והתייחס גם להצהרותיו של שוקירי ערב מלחמת ששת הימים, לאמור:

הישראלים ניצלו את הצהרותיו החריפות של שוקירי כאמתלה לצאת בהתקפה על מדינות ערב. ההצהרות המתלהמות של שוקירי ערב המלחמה הערבית-ישראלית איימו להרוג את היהודים ולהכריז מלחמת שמד טוטלית. זה לגמרי מגוחך. איננו רוצים אלא בשחרור פלסטין וגירוש ממשלת ישראל. אנו נחיה בשלום עם היהודים תחת הדגל הפלסטיני.¹⁴

שוקירי ניצל כל הזדמנות כדי להכחיש את משמעות דבריו, כפי שפירשו אותם ההסברה הישראלית וגורמים ערביים כאחד. בריאיון ששודר בתחנת שידור צרפתית ב-28 בספטמבר 1967, וצוטט ברדיו אשף באותו היום, נאמר:

ביחס להכרזה שהערבים יטילו את היהודים לים, אשר סוכנויות הידיעות המערביות ייחסו לשוקירי, השיב האחרון: אני אמרתי בדיוק את ההפך הגמור. הייתי בעמאן

13. סעד ג'ומעה, בתוך: א' קם (עורך), חוסין פותח במלחמה, עמ' 285.

14. מחמד צ'ביח, אל-נאהאר, 21.12.1967.

האם קרא שוקירי 'לזרוק את היהודים לים'?

יומיים לפני התוקפנות הישראלית ונשאלתי במסיבת עיתונאים: האם תטילו את היהודים לים אם ינצחו הערבים במלחמה? אני השבתי על שאלה זו מיד ואמרתי כי איננו רוצים להטיל את היהודים לים ואיננו רוצים להשמיד את היהודים. אולם המקורות היהודיים סילפו את הדברים, שהרי הציונות מומחית בשקרים ומסוגלת לסלף.

שוקירי הוסיף ואמר: 'אנו רואים כי ישראל מטילה את הפלסטינים למדבר, ואין זה פחות מסוכן מהטלת היהודים לים. אם כן היכן התקוממות דעת הקהל?'.¹⁵ שוקירי נדרש שוב לסוגיה זו ב־9 בנובמבר 1967, במסיבת עיתונאים שנערכה בתום ביקורו באלג'יריה. רדיו אש"ף הביא את דבריו:

לשאלה על הטענות הבדויות של הציונות העולמית בקשר לעמדת הערבים כלפי היהודים אמר: אין שום קונפליקט בינינו לבין היהודים. אנו מבדילים תמיד בין יהודי כאדם בעל אמונה דתית לבין הציונות הגזענית וישראל האימפריאליסטית. הציונות בדתה תמיד טענת רבות נגד עם פלסטין, וטענה כי הערבים אומרים לטבח את היהודים ולהשליכם הימה. אולם דבר זה הוא סילוף ושקר.¹⁶

שוקירי נדרש להתייחס להצהרתו מ־2 ביוני 1967 גם במסיבת עיתונאים שזימן ל־24 בנובמבר 1967 כדי להביע את התנגדותו להחלטת מועצת הביטחון 242, שהתקבלה יומיים קודם לכן, ב־22 בנובמבר. רדיו אש"ף דיווח על מסיבת עיתונאים זו למחרת היום, ב־25 בנובמבר. בין היתר נאמר בה (לפי תמליל הנוסח ששודר בערבית):

ראש אש"ף הכחיש, בתשובה לשאלה, את מה שכבר הפיצה התעמולה הציונית, אשר לטענתה מסר ראש אש"ף הצהרה שבה ציין כי אנו נטבח את היהודים ונזרוק אותם לים. הוא אמר שזה אחד השקרים הגדולים שהפיצה התעמולה הציונית. הוא אישר כי מטרת העם הפלסטיני היא השחרור ואין מטרת השחרור טבח היהודים, הריגתם וזריקתם לים; אלא מטרתנו היא שחרור האדמה בישראל המדינה. ולא חשבנו על הדברים האלה בכלל. היהודים חיים כיום בכל מקום בעולם הערבי, בקע"ם, בלבנון, בעיראק, במרוקו ובלוב, ובמהלך אירועי 5 ביוני לא שחטנו אותם ולא זרקנו אותם לים.

לפי גרסתו המאוחרת של שוקירי על מסיבת העיתונאים הזאת, כפי שהיא מופיעה בזכרונותיו (1973),¹⁷ הוא נשאל: 'האם זה נכון שבהצהרה שמסרת בעמאן לפני מלחמת יוני קראת לזרוק את היהודים לים?'. לשאלה זו השיב: 'אין זה נכון כלל [...]'. מנגנוני התעמולה הציוניים הם אשר סילפו דברים אלו בלשוני. העיתונאים שאלו עוד: 'מדוע לא הכחשת דברים אלו?', ולדבריו הוא השיב: 'תשאלו את עצמכם. בזמנו הכחשתי זאת. הכחשתי זאת

15. אחמד אל־שוקירי, רדיו אש"ף, 28.9.1967.

16. שם, 9.11.1967.

17. אחמד אל־שוקירי, אל־הוימה אל־פֶּרָא, ב, ביירות 1973, עמ' 276-278.

במסביבות עיתונאים רבות אך העיתונות שלכם לא פרסמה זאת. תחנת השידור הצרפתית היא היחידה שפרסמה את ההכחשה'.

שוקירי מתלונן בזכרונותיו שגם העיתונות המצרית התעלמה ממסיבת העיתונאים שערך ב־24 בנובמבר 1967, והעיתונים אל-אהראם, אל-אח'באר ואל-ג'מהוריה הסתפקו בפרסום שורה אחת או שתיים ורק ציינו: 'ראש אש"ף ערך מסיבת עיתונאים ובה הגדיר את עמדתו כלפי החלטת מועצת הביטחון'. שוקירי מוסיף:

מצב זה הכעיסני מאוד. התקשרתי לשר ההסברה [המצרי] מחמד פאאיק, אשר הבטיח כי למחרת יוציא הוראות לפרסום מסיבת העיתונאים במלואה. ביקשתי ממנו שלפחות יקדיש תשומת לב לנושא זריקת היהודים לים, מאחר שהוא עדיין מעסיק את דעת הקהל העולמית. הוא השיב: אני מתעניין בנושא זה עצמו. אל תדאג, מחר תקרא הכול. למחרת קראתי כל דבר, אך לא קראתי כלום, לא בעניין מועצת הביטחון ולא בעניין זריקת היהודים לים.

שוקירי מוסיף כי לא היתה לו בררה אלא לפנות לעיתונות הלבנונית. 'ואמנם מסיבת העיתונאים פורסמה ושודרה בכיירות. עיתוני ביירות הזכירו את סיפור "זריקת היהודים לים".'

כחלק מהמסע שניהל להכחשת האשמה שדבקה בו ולתיקון הרושם שיצרה בעולם, לדעתו, הצהרת 2 ביוני 1967, שיגר שוקירי ל'יהודי ישראל' איגרת בעברית לרגל יום הצהרת בלפור. רדיו אש"ף שידר אותה בעברית ב־31 באוקטובר 1967. באיגרת זו חזר שוקירי על התקפותיו הקיצוניות נגד ישראל והתייחס לסוגיית זריקת היהודים לים:

פלסטין היא המולדת של העם הפלסטיני. העם הפלסטיני והאומה הערבית לעולם לא יוותרו על פלסטין [...] הציונות, ישראל והאימפריאליזם הוליכו אתכם שולל. אין שלום בין הגנב לבין זה שנגנב ממנו [...] לעולם לא יהיה שלום [...] ירבו הקרבות כאשר ירבו, אנו נילחם בישראל עד שחוסל. זוהי מלחמת קודש ומלחמת שחרור. אם הדור שלנו יפסיד את המלחמה, ימשיכו הדורות הבאים במלחמה עד שתחוסל מדינת ישראל [...] אין אנחנו רוצים להשמיד את היהודים וגם לא להשליך אותם הימה. טענותיה של ישראל הן טענות כוזבות, שכן הקהילה היהודית בפלסטין נהנתה מביטחון ושלוש בפלסטין שלפני קום הציונות. כיום חיים בני הקהילות היהודיות בארצות ערב ונהנים מביטחון, שלום ושוויון. אלפים מכם יוצאים לארצות הברית, לקנדה ולארצות מוצאכם ומשתקעים שם. עובדה זו היא הצעד הראשון לקראת פתרון של שלום צודק. שובו לארצות המוצא שלכם. שובו למקומות שיצאתם מהם. הגרו למקום שבו תמצאו חיים שקטים. פלסטין לא תהיה המולדת שבה ישררו שקט, שלום ושוויון עד שישוב עמנו אליה [...] אנשי הפדאיון אינם רוצחים, אינם מחבלים. הם לוחמים גיבורים המקריבים את נפשם למען שחרור מולדתם [...] מסביבכם נמצאים 100 מיליון ערבים; הם לא יניחו לישראל להמשיך ולהתקיים [...] חפשו שלום, שגשוג ושלום מחוץ לפלסטין, לכו למקומות שבהם נמצאות הקהילות היהודיות ושם הן נהנות משגשוג ומיציבות [...] זה

האם קרא שוקירי 'לזרוק את היהודים לים'?

הפתרון היחידי לשלום [...] הצהרת בלפור שגרמה לאסון הביאה להגירת היהודים לפלסטין [...] האסון יסולק על-ידי ההגירה מפלסטין.¹⁸

ההאשמות בדבר קריאתו לזרוק את היהודים לים ליוו את שוקירי עוד הרבה שנים לאחר התפטרותו ב־24 בדצמבר 1967. הוא הקדיש לסוגיה זו פרק מיוחד בזכרונותיו, תחת הכותרת: 'זריקת היהודים לים וזריקת הערבים למדבר'. שוקירי דוחה בו שוב את ההאשמות כלפיו ומציין שהציונות אשמה בהפצתן. על סוגיה זו הוא כותב בין השאר:

זריקת היהודים לים היא סממה שהמציאו היהודים. זוהי סממה ישנה שגילה כ־40 שנה או יותר. היא מתחדשת מעת לעת באירועים ציבוריים ובנסיונות מדיניות. היא נכנסה לספרים שונים והשתמשו בה עיתונאים, שרים וראשי ממשלות, והיא הגיעה אפילו לדיונים ולפרוטוקולים של האו"ם. מטרתה לפגוע בעם הפלסטיני ואחר-כך באומה הערבית כולה, זאת לאחר שהסכסוך היהודי-פלסטיני הפך למאבק ישראלי-ערבי. לסממה זו נוצרה היסטוריה, אשר לה התחלה, ואינני חושב שיהיה לה סוף אלא בחיסול ישראל המדינה, וחסול הציונות כאמונה, כתנועה וכארגון. אזי ינוח העולם מסממה זו ומבעליה.

שוקירי מתלונן בזכרונותיו כי מסע זה של ישראל לפגוע בו המשיך לרדוף אותו אפילו לאחר שהפסיק את הפעילות המדינית הציבורית והתפנה לכתיבת הזכרונות:

למעשה, ישראל המשיכה להזכיר לעולם בכל הזדמנות כי 'אל-שוקירי' רצה לזרוק את היהודים לים [...] הרבה פעמים שמעתי זאת [...] גם בקול ישראל [...] מכאן שנושא זריקת היהודים לים הפך להיות בעיה כללית שצריך לנתח וללמוד אותה, בהיותה חלק מן המערכה הגדולה שלנו עם ישראל והציונות ועם האימפריאליזם העולמי.

הוא מציין שלא היה היחיד שיוחסה לו סממת זריקת היהודים לים, ולאחר מכן סוקר טענות דומות שלדעתו הופנו כלפי המופתי אמין אל-חוסייני בשנות השלושים וכלפי משרד החוץ המצרי והצבא הסורי במהלך מלחמת 1948: 'אחר-כך באו התקפות העיתונות ותחנות השידור של ישראל על שוקירי ואתם התעמולה הציונית לאחר הקמת אש"ף'. הוא מוסיף ומביא את גרסתו שלו למסיבת העיתונאים שנערכה ב־2 ביוני 1967, גרסה שהיא שונה מזו של העיתון הלבנוני. כשנשאל 'מהי מטרתכם אם תנצחו במלחמה?', השיב, לפי גרסתו: 'מטרתנו היא שחרור מולדתנו מהכיבוש הישראלי'. לשאלה 'מה יהיה גורל הישראלים, האם תזרקו אותם לים?', השיב: 'איננו רוצים לזרוק את היהודים לים, זאת האשמה ישנה. הציונות היא אשר האשימה בה לראשונה את ההנהגה הפלסטינית בשנת 1929, במהלך ההתקוממות שפרצה באירועי הכותל המערבי. ואילו באשר לגורל הישראלים, הרי הוא נושא שעליו יחליט האו"ם בהיותו בעיה בין-לאומית'. כאשר נשאל, לדבריו, 'האם תוכל לפרט לנו דעה זו?', השיב: 'עוד ב־1957 הגשתי הצעה לאו"ם ובה קראתי להקמת סוכנות בשם "סוכנות השיבה",

18. רדיו אש"ף, 31.10.1967.

שתפעל להקלת החזרת הישראלים למולדתם הראשונה. עתה אוסיף שמדינות ערב, בהיותן חברות באו"ם, מוכנות להשתתף בתקציבה של סוכנות זו כדי להקל את שיבת הישראלים למולדתם הראשונה. משנשאל 'האם פירוש הדבר שאתם רוצים לגרש את היהודים מפלסטין?', השיב: 'אין זה נכון. אנו נגד ישראל המדינה ולא נגד היהודים בתור שכאלה. אנו נאבקים בציונות ובכל הציונים, אם אלו שבפלסטין או מחוץ לה. היהודים הפלסטינים יכולים להישאר בפלסטין, וכן היהודים שבאו מהמדינות הערביות [...] אין לנו אליהם אלא תנאי אחד והוא שלא תהיה להם זיקה [נאמנות] לציונות או לישראל המדינה. ואז נשאל 'ומה [עם] יתר היהודים?', ותשובתו היתה, 'לפי גרסתו: 'יחזרו כפי שבאו. הם באו דרך הים, ודרך הים יחזרו. אנו מוכנים לשתף-פעולה עם האו"ם להקל את שיבתם למולדתם הראשונה'. לאחר מכן הוסיף וסיפר כיצד הפכה ססמה זו לנושא מרכזי בתעמולתה של ישראל נגד הערבים והדגיש כי 'סיפור זריקת היהודים לים, שהמציאו היהודים ב-1929, דומה לסמטת האנטישמיות שהם המציאו לאירופה'. 'מה שאמרתי במסיבת העיתונאים בעמאן ביוני 1967 כבר אמרתי לפני עשר שנים - ב-1957 - באו"ם בהדגשה "שאנו לא רוצים לזרוק את היהודים לים"'.¹⁹ שוקירי מוסיף ומספר בזכרונותיו כיצד ניצלה התעמולה הישראלית את הצהרתו אחרי מלחמת ששת הימים.

הערכה

הרושם הוא כי גרסת העיתון הלבנוני אל-יום קרובה לאמת ואילו גרסתו המאוחרת של שוקירי היא גרסה משופצת של דבריו. אמנם הצהרתו היתה קיצונית, אך לא נראה שאכן התכוון לזרוק לים את היהודים 'הנשארים בפלסטין', 'אם יישארו כאלה'. כוונתו היתה כי הם יוגלו מן הארץ ויישלחו לארצות מוצאם באוניות, דרך הים, בדרך שהגיעו לארץ. עם זאת, אין ספק שבהצהרתו השתמעה בבירור כוונתו להשמדתם או לחיסולם של יהודים כאשר אמר 'להערכת איש מהם לא יישאר בחיים' וממילא לא תתעורר שאלת גורלם. קטע זה מדבריו סייע ליצירת אמינות לטענה שהוא קרא לזרוק את היהודים לים. בדרך-כלל, לאזכור הקביעה שהוא קרא לזרוק את היהודים לים התלווה הקטע בדבר השמדת היהודים שיישארו בחיים, או להפך, לאזכור כוונתו להשמיד את היהודים נתלוותה הכוונה לזרוק אותם לים.

את הצהרתו ב-2 ביוני 1967 יש לראות על רקע אווירת המלחמה נגד ישראל ששררה בעולם הערבי בתקופת המשבר המזרח-תיכוני, שפרץ ב-15 במאי 1967 בעקבות הכנסת כוחות מצריים לסיני כדי להרתיע את ישראל מלתקוף את סוריה. משבר זה הגיע לשיאו ב-22 במאי כאשר הכריז נאצר על סגירת מצרי אילת בפני שיט ישראל. בעקבות צעד זה היה ברור כי המלחמה היא בלתי-נמנעת. ככל שהחריף המשבר, הלכה וגברה הנימה הארסית נגד

19. שוקירי, אל-הזימה אל-כּפּרא, עמ' 296-279.

האם קרא שוקירי 'לזרוק את היהודים לים'?

ישראל בתקשורת הערבית והקריאה השאיפה לחיסולה. את הקריאה לחיסול ישראל הביא אחמד סעיד, מנהל תחנת 'צות אל-ערב' מקהיר, לכדי קיצוניות שלא נשמעה כמוה עד אז בשידורים הערביים. השידורים הערביים, במיוחד המצריים, הנחילו להמונים הערביים את הדעה כי חיסולה של ישראל הוא ודאי, והוא הוצג כיעד שלהם ושל העם הערבי כולו: 'אין בכוחה של ישראל להחזיק מעמד נגד הערבים ולו לשעה אחת בלבד. החלטתו של העם הערבי נחושה: למחוק את ישראל מעל פני המפה ולהחזיר את הכבוד הערבי לפלסטין'.²⁰ 'לנוכח סגירת המצרים עומדות לפני ישראל שתי אפשרויות אשר כל אחת מהן טבולה בדמה: או שתמות בחנק בעקבות המצור הערבי הצבאי והכלכלי, או שתמות בירייה בידי הכוחות הערביים המקיפים אותה מדרום, מצפון וממזרח'.²¹ קריאותיהם של שידורי התעמולה הערביים למלחמה בישראל ולחיסולה ביטאו לא רק את מאווייהם הכמוסים של ההמונים, אלא גם יצרו גל של התלהבות המונית שהקיפה והציפה את כלל שכבות הציבור בעולם הערבי. השידורים הערביים נטעו בלב הציבור הערבי את ההרגשה והביטחון כי חיסולה של מדינת ישראל אכן קרוב.

מעודד מהשידורים הערביים, מהלכי הרוח בעולם הערבי ומהצהרות נאצר ומנהיגים ערבים אחרים שדיברו על המערכה הקרובה לשחרור פלסטין, ולנוכח השתלהבות ההמונים, שוקירי כהרגלו הקצין עוד יותר את התבטאויותיו, ורצה להיות קיצוני מכל הקיצונים. נראה שהוא הסתנוור מקבלת הפנים הנלהבת שזכה לה בבוקרו של 2 ביוני, כאשר אחרי תפילת יום שישי נאם ברחבת מסגד אל-אקצה לפני המונים פלסטינים 'אשר קראו למאבק ושחרור'.²² הוא חשב שבכך ישיג פופולריות רבה יותר אחרי תקופה ארוכה של ירידה במעמדו בציבור הפלסטיני. אכן, גם הוא האמין והיה בטוח שהניצחון הערבי על ישראל הוא קרוב, ובהצהרתו דיבר בביטחון האופייני לו על גורלם של היהודים בארץ לאחר השגת הניצחון הזה.

אין ספק שמעמדו הירוד וההאשמות שהוטחו בו בעקבות התבוסה הערבית במלחמת ששת הימים סייעו רבות בקליטת ההסברה הישראלית בעולם. היא נקלטה במערב וגם בעולם הערבי מאחר ששוקירי נודע בהתקפותיו חסרות הרסן נגד ישראל. תרם לכך כמובן גם היעדר האהדה אליו בעולם הערבי ובקרב הפלסטינים בייחוד בעקבות התבוסה במלחמה. שום גורם ערבי לא העז לבוא לעזרתו מול הסברה זו. כפי ששוקירי עצמו הודה, גם לא המצרים, שהיו עסוקים בליקוק פצעים. מעידות על כך הערותיו של שפיק אל-חות לתגובת המנהיגים הערבים לנאומו של שוקירי בפסגה הערבית בח'רטום. בזכרונותיו ניסה שוקירי להציג את הסוגיה כחלק מהמאבק הערבי-ישראלי, ובכך להקהות את עוקצן של ההאשמות נגדו. משתלב בכך גם נסיונו 'לשפץ' את גרסת העיתון הלבנוני, אבל את זאת עשה גם למען ההיסטוריה, שבדרך-כלל לא תחמיאה לו.

20. פרשן רדיו דמשק, 23.5.1967.

21. פרשן רדיו קהיר, 27.5.1967.

22. רדיו אשף, 2.6.1987.